

NOWE MECHANIZMY ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

pod redakcją Elżbiety Psyk-Piotrowskiej

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

NOWE
MECHANIZMY
ROZWOJU
OBSZARÓW
WIEJSKICH

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

NOWE MECHANIZMY ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

pod redakcją Elżbiety Psyk-Piotrowskiej

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2014

Elżbieta Psyk-Piotrowska – Uniwersytet Łódzki, Instytut Socjologii
Katedra Socjologii Wsi i Miasta, 90-214 Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41
e-mail: elapsyk@uni.lodz.pl

RECENZENT

Hanna Podedworna

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Bogusław Pielat

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

PROJEKT OKŁADKI

Stämpfli Polska Sp. z o.o.

Zdjęcie na okładce: © shutterstock.com

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2014

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.06757.14.0.K

ISBN 978-83-7969-498-3 (wersja papierowa)
ISBN 978-83-7969-499-0 (wersja elektroniczna)

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63, faks (42) 665 58 62

*Połączenie sił to początek, pozostanie razem to postęp,
wspólna praca to sukces*
Henry Ford

*Serdecznie dziękujemy Pani Profesor Elżbiecie Psyk-Piotrowskiej
za wsparcie, cenne uwagi i inspirację, a przede wszystkim
wspaniałą atmosferę współpracy*
Autorki

Spis treści

Wprowadzenie	11
Uwarunkowania społeczno-kulturowe postaw przedsiębiorczych młodzieży z obszarów wiejskich (Ewelina Sudra)	17
Wstęp	17
Istota przedsiębiorczości	17
Wieś jako środowisko życia i wychowania młodzieży	24
Uwarunkowania społeczno-kulturowe	26
Rodzina	29
Edukacja	33
Kultura	36
Podsumowanie	38
Bibliografia	39
Socio-cultural entrepreneurial attitudes of young people from rural areas (Summary)	42
Obszary nierówności w zakresie edukacji i próby ich niwelowania przy wykorzystaniu funduszy unijnych na przykładzie województwa łódzkiego (Ewa Gabryelak)	43
Wstęp	43
Obszary nierówności w zakresie edukacji	45
Szanse edukacyjne najmłodszych dzieci	46
Diagnoza potrzeb edukacyjnych i zajęcia dodatkowe dla uczniów ..	54
Poradnictwo psychologiczno-pedagogiczne i diagnostyka specjalistyczna	66
Kwalifikacje i doskonalenie nauczycieli	67
Infrastruktura edukacyjna	73
Podsumowanie	87
Bibliografia	91
Areas of inequality in the field of education and attempts of its correction. The use of European Funds in łódzkie voivodeship (Summary)	94

Nowe koncepcje zarządzania gminą szansą na optymalną współpracę międzysektorową (Ewelina Ewa Gwara)	95
Wstęp	95
Podstawowe informacje o zadaniach samorządu terytorialnego	96
Koncepcja <i>New Public Management</i>	97
Koncepcja <i>Governance i Good Governance</i>	100
Zalety współpracy administracji samorządowej z organizacjami pozarządowymi	103
Programy współpracy z organizacjami pozarządowymi wyznacznikiem <i>Governance</i>	106
Ranking „Partnerski samorząd 2010” – ocena współpracy samorządów z NGO’s	107
Podsumowanie	113
Bibliografia	114
New municipality management concepts as an opportunity for optimal cross-sectoral cooperation (Summary)	116
Odnowa wsi w gminie Nowosolna w województwie łódzkim (Pamela Jeziorska-Biel)	117
Wstęp	117
„Odnowa wsi” – cele i założenia programu	118
„Odnowa wsi” w Polsce	120
Realizacja programu „Odnowa wsi” w gminie Nowosolna w województwie łódzkim	126
Podsumowanie	136
Bibliografia	138
Rural renewal in the municipality of Nowosolna in the łódzkie voivodeship (Summary)	139
Uwarunkowania innowacji społecznych w społecznościach wiejskich i metody ich stymulowania (Katarzyna Zajda)	141
Wstęp	141
Innowacje społeczne – definicje i uwarunkowania społeczne	142
Wybrane cechy kapitału społecznego zbiorowości wiejskich a mechanizmy stymulowania innowacji społecznych na wsi	146
Podsumowanie	154

Bibliografia	156
Determinants of social innovations in rural communities and the methods of their stimulation (Summary).	158
Aktywność społeczna młodych mieszkańców wsi (na przykładzie członków LGD) (Agnieszka Kretek-Kamińska)	159
Wstęp	159
Poziom aktywności społeczno-politycznej młodzieży wiejskiej na tle aktywności społeczeństwa polskiego.	161
Młodzi aktywni – przykład członków Lokalnych Grup Działania . . .	168
Podsumowanie	176
Bibliografia	177
Social Activity of Young Inhabitants of Rural Areas. (The Case of the LAGs Members) (Summary).	179
Informacje o autorkach	181
Spis tabel i ilustracji	187

Wprowadzenie

Książka *Nowe mechanizmy rozwoju obszarów wiejskich* jest zbiorem opracowań autorstwa młodych adeptek socjologii z zakresu podjętej przez nie i aktualnie realizowanej problematyki badawczej w ramach przygotowywanych rozpraw na stopień (doktora, doktora habilitowanego). Zainteresowania Auterek łączy nie tylko teren badań – obszary wiejskie – ale także waga analizowanych społecznych problemów dla perspektyw rozwojowych wsi. Wielokrotnie w literaturze przedmiotu zwracano uwagę na rolę, wieloaspektowo rozumianego, czynnika ludzkiego i społecznego w nadawaniu obszarom wiejskim nowego oblicza, o wielu funkcjach zarówno dla ich mieszkańców, jak i dla zewnętrznego użytkownika tych terenów. Podkreśla się znaczenie aktywności, przedsiębiorczości, innowacyjności jednostkowej, ale również zespołowej, społecznej inicjatywy w stawianiu celów, które osiągane będą poprzez partycypację w planowaniu i działaniach, szeroko rozumianych, podmiotów układów lokalnych. Istotne znaczenie ma współpraca międzysektorowa w rozwiązywaniu lokalnych spraw. Wspomniane cechy są atutami w sprawnym zarządzaniu strategicznym wspólnot terytorialnych, zgodnie z postulowanymi ostatnio zasadami *Good Governance*, ale też swoistymi zasobami lokalnymi, bez których trudno liczyć na finansowe wsparcie planowanych przedsięwzięć dla rozwoju lokalnego z programów struktur unijnych. Przykładem może być program „Odnowa wsi”, do którego mogą aplikować zaangażowane społeczności lokalne potrafiące aktywnie uczestniczyć w planowaniu wspólnej przyszłości.

Wspomniane wątki są obecne w prezentowanych w tej książce opracowaniach. W pierwszym, zatytułowanym *Uwarunkowania społeczno-kulturowe postaw przedsiębiorczych młodzieży z obszarów wiejskich*, Ewelina Sudra zwraca uwagę na konieczność kształtowania i utrwalania przedsiębiorczości młodzieży na obszarach wiejskich. Postawy przedsiębiorcze są ważnym komponentem kapitału ludzkiego, czynnikiem nie tylko wzmacniającym szanse na aktywność zawodową, ale mogą sprzyjać aktywności społecznej młodych w środowisku wiejskim,

silniej wiązać ich z miejscem zamieszkania i mobilizować do działalności na rzecz jego rozwoju. Mogą być zatem podstawą nawiązywania współdziałania w imię wspólnych, lokalnych interesów i sprzyjać podnoszeniu poziomu kapitału społecznego. Stają się ważnym elementem komponentu społecznego rozwoju zrównoważonego. Na rozwój postaw przedsiębiorczych wpływają różne uwarunkowania, Autorka zwraca uwagę zwłaszcza na determinanty społeczno-kulturowe: rodzinę, edukację i kulturę, omawiając ich znaczenie w kształtowaniu osobowości przedsiębiorczej.

Wśród wspomnianych uwarunkowań szczególnie dużą rolę, poza rodziną, odgrywa edukacja. Porównując możliwości młodzieży wiejskiej z miejską w tym zakresie, można wyodrębnić szereg obszarów nierówności. Ewa Gabryelak w tekście *Obszary nierówności w zakresie edukacji i próby ich niwelowania przy wykorzystaniu funduszy unijnych na przykładzie województwa łódzkiego* wymienia i omawia kilka takich obszarów pojawiających się już na poziomie przedszkolnym, a następnie szkolnym. Przyjęte na potrzeby analizy obszary nierówności w zakresie edukacji mogą być niwelowane przez dostępne środki finansowe z funduszy zewnętrznych, dzięki którym możliwe jest wdrażanie nowych rozwiązań lub usprawnień zmniejszających dysproporcje. Samorządy korzystają więc z możliwości dodatkowego dofinansowania podejmowanych działań w dziedzinie edukacji ze środków głównie z Europejskiego Funduszu Społecznego. Część gmin współpracuje w tym zakresie z organizacjami pozarządowymi mającymi większą elastyczność i doświadczenie w pozyskiwaniu funduszy unijnych. Autorka podaje przykłady gmin, w których wdrażane są projekty z programów UE w zakresie edukacji, cele i efekty zrealizowanych działań. Analiza pokazuje, że

fundusze unijne ułatwiają niwelowanie nierówności w dostępie do edukacji dzieci wiejskich, pozwalając dofinansować programy lokalne, w tym także oddolne inicjatywy na terenach wiejskich w zakresie edukacji. Pozyskanie środków z UE wymaga specyficznej wiedzy i przede wszystkim szerokiej współpracy samorządów z organizacjami pożytku publicznego.

W staraniu się bowiem o środki unijne przeznaczone na wyrównywanie szans edukacyjnych młodego pokolenia na wsi znaczącą rolę

odgrywają samorzady terytorialne (władze oraz mieszkańcy), a także organizacje pozarządowe. Od jakości współpracy tych struktur w dużym stopniu zależeć będą efekty działalności na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Jak zauważyła Ewelina Gwara w opracowaniu *Nowe koncepcje zarządzania gminą szansą na optymalną współpracę międzysektorową*, istniejące przepisy w zakresie współpracy samorządu i NGO wydawały się niewystarczającymi gwarantami jej sprawnego przebiegu, co sprawiło, że powołany został zespół ekspertów, który opracował *Model współpracy administracji publicznej i organizacji pozarządowych*. Współpraca organizacji *non profit* z samorządami powinna opierać się na trzech płaszczyznach – tworzenia polityk publicznych, realizacji zadań publicznych i kreowania warunków do społecznej aktywności. Ta ostatnia płaszczyzna ma być podstawą budowania w danej jednostce samorządu terytorialnego społeczeństwa obywatelskiego. Utworzenie modelu współpracy międzysektorowej to kolejny krok w kierunku wprowadzania nowoczesnego, skutecznego stylu zarządzania – *Governance*. Umożliwia on „zaktywizowanie się lokalnej społeczności i funkcjonujących na zarządzanym terytorium podmiotów zarówno prywatnych, jak i pozarządowych”. To współzarządzanie pozwoli podczas podejmowania ważnych dla rozwoju otoczenia lokalnego decyzji brać pod uwagę opinie różnych grup interesów, a podmioty czują się w takiej sytuacji bardziej odpowiedzialne za swoje miejsce zamieszkania. W końcowej części Autorka przedstawia ranking „Partner-ski samorząd 2010”, który jest podsumowaniem stanu współpracy między samorządami lokalnymi a organizacjami pozarządowymi. Wyniki, jej zdaniem, wskazują na to, że coraz więcej samorządów przekształca styl zarządzania z biurokratycznego na partnerski.

Taki sposób zarządzania ułatwia także pozyskiwanie środków zewnętrznych, określonych we wcześniej sporządzonym planie rozwoju miejscowości, w ramach programu „Odnowa wsi”, na rozwiązywanie problemów społeczności lokalnych. Istotą tego programu jest inicjatywa i uczestnictwo mieszkańców w realizowaniu planowanych przedsięwzięć. „Odnowa wsi” ma silne odniesienie do rozwoju zrównoważonego, do każdej z jego trzech sfer – gospodarczej, przyrodniczej, a zwłaszcza społecznej. Pamela Jeziorska-Biel opisuje wdrażanie tego

procesu w tekście: *Odnowa wsi w gminie Nowosolna w województwie łódzkim*. Autorka wskazuje na założenia samego programu, jego cechy oraz doświadczenia w tym zakresie na obszarach polskich. Następnie przytacza wyniki analizy wprowadzanych projektów odnowy wsi w jednej z najaktywniejszych w tym zakresie gmin (Nowosolna) województwa łódzkiego.

Analizując funkcje projektów „Odnowy wsi” realizowanych w gminie Nowosolna (boiska szkolne, place zabaw, świetlica środowiskowa, centra wsi), należy stwierdzić, że projekty te służą utrwalaniu więzi, budowaniu pozytywnych relacji między mieszkańcami, kreowaniu postaw aktywności na rzecz swojego środowiska lokalnego, pracy nad wspólną integracją, czy pielęgnowaniu wzajemnego zaufania. Zatem odgrywają istotną rolę czynnika wzmacniającego kapitał społeczny wsi, który ma duże znaczenie i wpływ na rozwój społeczny – jeden z podstawowych komponentów zrównoważonego rozwoju.

Nowym wyzwaniem dla wszelkich działań prorozwojowych obszarów wiejskich są innowacje, będące „dźwignią postępu”. Wśród wymienianych typów innowacji szczególną uwagę Katarzyna Zajda, podejmując temat *Uwarunkowania innowacji społecznych w społecznościach wiejskich i metody ich stymulowania*, poświęca innowacjom społecznym. Wychodzi od operacjonalizacji tego pojęcia, rozumianego jako zastosowanie nowych idei, rozwiązań, które wynikają z potrzeb społecznych i prowadzą do „powstania nowych możliwości i relacji oraz lepszego wykorzystania aktywów i zasobów”. Zatem innowacje społeczne łączą się z partycypacją wielu podmiotów społecznych w rozwiązywaniu wspólnych problemów. Wdrażaniu i rozprzestrzenianiu tego rodzaju innowacji sprzyjają duże zasoby kapitału społecznego (zaufanie, normy i wartości, które mają ułatwiać współdziałanie). Innowacje społeczne mają szczególne znaczenie dla obszarów wiejskich i terenów nisko zurbanizowanych, cechujących się wieloma problemami społecznymi. Autorka koncentruje się na uwarunkowaniach innowacji społecznych związanych z kapitałem ludzkim i społecznym. Zwraca uwagę, że we wdrażaniu innowacji społecznych dużą rolę odgrywa funkcjonowanie zróżnicowanych sieci społecznych, stanowiących podstawę współpracy aktorów indywidualnych i zbiorowych.

Innowacje społeczne nie powstają bez zaangażowania obywateli, ich organizacji, różnych zrzeszeń. Są efektem procesu społecznej interakcji, na który składają się cztery etapy: 1) identyfikacji potrzeb społecznych, 2) kreowania nowych rozwiązań, 3) ewaluacji efektywności tych rozwiązań, 4) monitorowania tej efektywności w praktyce.

Dalej Autorka wskazuje mechanizmy stymulowania innowacji społecznych na wsi. Zauważa, że metoda LEADER – stosowana w Europie, w tym w Polsce – oparta na długofalowej interakcji przedstawicieli społeczności lokalnej, reprezentujących trzy tzw. sektory – publiczny, społeczny i gospodarczy – także służy innowacjom społecznym.

Monografię rozpoczyna przedstawienie problematyki dotyczącej postaw przedsiębiorczych młodych na obszarach wiejskich i uwarunkowania tych postaw, kończy zaś opracowanie *Aktywność społeczna młodych mieszkańców wsi (na przykładzie członków lokalnych grup działania*, w którym Agnieszka Kretek-Kamińska prezentuje poziom, zakres i uwarunkowania aktywności społecznej młodych na tle aktywności innych kategorii społeczno-demograficznych mieszkańców wsi. Materiał będący jego podstawą pochodzi z zakończonych ponad rok temu badań finansowanych przez Narodowe Centrum Nauki dotyczących *Struktury i uwarunkowań kapitału społecznego lokalnych grup działania*. Tłem dla tych rozważań są wyniki ogólnopolskich badań aktywności społeczno-politycznej społeczeństwa polskiego, w tym młodzieży z obszarów wiejskich. Aktywność społeczna jest efektem m.in.

poziomu kompetencji kluczowych, niezbędnych do funkcjonowania w społeczeństwie informacyjnym i gospodarce opartej na wiedzy, poziomu zaufania społecznego umożliwiającego kooperację z różnymi podmiotami, w różnych obszarach życia społecznego, aktywności stowarzyszeniowej i pracy w ramach szeroko rozumianego wolontariatu, poziomu uczestnictwa w podstawowych procedurach demokratycznych.

We wszystkich tych obszarach występują istotne deficyty, a większość z nich w sposób szczególny dotyka młodzieży wiejskiej. W każdym z tych czynników można upatrywać przyczyn niedostatku aktywności społeczno-politycznej, zrzeszeniowej, wspólnotowej, prospołecznej, a doświadczenia te pozwalają przecież na lepsze funkcjonowanie w społeczeństwie obywatelskim.

Wspólnym wątkiem pojawiającym się w omawianych opracowaniach jest, szeroko rozumiana, aktywność społeczna jednostek i/lub zbiorowości na obszarach wiejskich (przedsiębiorczość, wyrównywanie szans edukacyjnych, współpraca międzysektorowa, inicjatywność i zaangażowanie w odnawianiu wsi, innowacje społeczne, aktywność młodych mieszkańców). Wraz z „renesansem lokalności” nabiera ona istotnego znaczenia w niemal każdej z podejmowanych, w ramach socjologii społeczności lokalnych, perspektyw: lokalny rozwój społeczny, partycypacja społeczna, aktywizacja społeczności lokalnych, kapitał społeczny, *governance*, „Odnowa wsi”, LEADER... Aktywność społeczna, inicjatywność, zaangażowanie mieszkańców w rozwiązywanie problemów własnego terenu stały się pożądaną i niezbędną cechą koncepcji związanych z zarządzaniem strategicznym terytorium, warunkiem przystąpienia do programów wspierających działania prorozwojowe w układach lokalnych, swoistym mechanizmem rozwoju obszarów wiejskich.

Elżbieta Psyk-Piotrowska

Ewelina Sudra

Uwarunkowania społeczno-kulturowe postaw przedsiębiorczych młodzieży z obszarów wiejskich

Wstęp

W pracach większości autorów dominuje rozumienie przedsiębiorczości w kontekście prawno-ekonomicznym. Określana jest ona jako proces zakładania działalności gospodarczej. Przedsiębiorczość ujmowana jest także poprzez pryzmat cech osobowościowych. W niniejszym artykule przytoczone zostały rozważania obecne w literaturze przedmiotu na temat uwarunkowań społeczno-kulturowych przedsiębiorczości definiowanej jako zbiór cech osobowościowych. Spośród czynników warunkujących postawę przedsiębiorczą wybrano do analizy rodzinę, edukację i kulturę. Szczególną uwagę zwraca się na diagnozę uwarunkowań rozwoju postawy przedsiębiorczej młodzieży wiejskiej. Potencjał młodych mieszkańców wsi w tym zakresie odgrywać może dużą rolę w rozwoju obszarów wiejskich. Podejmując badania postaw przedsiębiorczych młodzieży wiejskiej należy wziąć pod uwagę rozpatrywane poniżej uwarunkowania¹.

Istota przedsiębiorczości

Przedsiębiorczość nie jest zjawiskiem nowym. Badaniem jej aspektów zajmują się różnorodne dziedziny naukowe. Niebagatelny wpływ na

¹ Przegląd literaturowy dotyczący uwarunkowań postaw przedsiębiorczych młodzieży, w tym młodzieży wiejskiej, jest punktem wyjścia badań planowanych w tym zakresie przez autorkę artykułu. Będą one wykorzystane w rozprawie doktorskiej pt. *Przejawy i uwarunkowania postaw przedsiębiorczych młodzieży wiejskiej*.

zdefiniowanie tego pojęcia miały nauki ekonomiczne. Termin „przedsiębiorczość” wprowadził francuski ekonomista R. Cantillona, który wiązał je z poczuciem niepewności, z podejmowaniem ryzyka przy zakładaniu własnej działalności gospodarczej (Duraj, Papiernik-Wojdera 2010: 11). Na ukształtowanie się tego pojęcia miały wpływ trzy ważne postacie. Pierwsza z nich to F. Knight, który wiązał przedsiębiorczość ze zdolnością do podejmowania ryzyka. Uważał on, że bez ryzyka i niepewności nie ma przedsiębiorczości. Osoba, która wykazuje skłonność do ryzykowania, chętniej założy własną działalność gospodarczą niż osoba, która takiej skłonności nie ma. Ta ostatnia woli zostać pracownikiem, otrzymującym miesięcznie stałe wynagrodzenie, co jest sytuacją całkowicie pozbawioną ryzyka (Gawel 2007: 15). Wspomniany autor rozróżniał niepewność od ryzyka. Tę pierwszą traktował jako stan nieoczekiwany, którego nie można przewidzieć. Ryzyko, jego zdaniem, było odchyleniem od stanu oczekiwanego, które można przewidzieć. Interesowała go też rola zysku w działaniach przedsiębiorczych. Na zysk przedsiębiorcy składają się takie czynniki, jak specyficzne umiejętności, szczęście oraz sytuacja na rynku (Piecuch 2013: 30–31). Za twórcę podwalin przedsiębiorczości uznaje się J. Schumpetera, który definiował ją jako „proces twórczej destrukcji, w wyniku której powstają nowe kombinacje w sferze wytwarzania, będące załączkiem działań przedsiębiorczych” (Schumpeter 1990: 104). Wychodził on naprzeciw biurokratyzowanemu zarządzaniu. Przedsiębiorczość miała zaburzać, wprowadzać kontrolowany chaos w strukturach rynkowych (Gabińska 2012: 261). Przedsiębiorcę charakteryzuje „zmysł przedsiębiorczości”, który odgrywa istotną rolę w „twórczej destrukcji”, czyli w powstawaniu i rozwoju gospodarki, „nowych kombinacji” będących załączkiem działań przedsiębiorczych. Według niego przedsiębiorca to kreatywny niszczytel, który tworzy

poprzez unicestwienie (dokonuje twórczej destrukcji właśnie). Uprawia coś, co brzydko nazywa „technicznym lub produkcyjnym kanibalizmem”, a co polega na zastępowaniu jeszcze sprawnych maszyn, produktów i usług innymi, bardziej sprawnymi, często działającymi na zupełnie innej zasadzie (Kwiatkowski 1993: 11, za: Piecuch 2013: 25).

Poglądy ekonomisty są aktualne do dziś i poddawane różnym osądom. W kontekście przedsiębiorczości przytacza się także nazwisko I. Kirznera, który wywodził się ze szkoły austriackiej. W jego ujęciu przedsiębiorczość jest utożsamiana z odkrywaniem informacji bądź umiejętnością identyfikacji i wykorzystania możliwości rynkowych (Gabińska 2012: 262). Kirzner pojmował przedsiębiorczość dwojako, wiążąc ją z perspektywą horyzontu czasu. W krótkim okresie, przedsiębiorczość identyfikował z wykorzystywaniem szans na rynku i dostosowywaniem się do aktualnych potrzeb i oczekiwań klientów. W długim okresie kładł nacisk na odkrywanie nowych możliwości, wprowadzanie innowacji. Wszystkie przemyślenia ekonomisty koncentrowały się wokół zysku osiąganego przez przedsiębiorcę. Osiąganie zysku, nadzwyczajnych korzyści, jest jedną z najważniejszych umiejętności osoby przedsiębiorczej. Wspomniany autor traktował zysk jako wynagrodzenie za podejmowanie działań przedsiębiorczych. Tym samym jednak podkreślał brak zależności liniowej między wysoką przedsiębiorczością (wysokim zaangażowaniem, dużymi pokładami energii i kreatywności, inicjatywy, *etc.*) a wielkością zysku. Przedsiębiorcę wyposażał w szczególnie rodzaj czujności, który umożliwia rozpoznawanie i wykorzystywanie szans pozwalających osiągnąć zysk (Piecuch 2013: 28–29).

W literaturze można się spotkać z dwoma ujęciami przedsiębiorczości – jako procesu, sposobu działania podejmowanego przez osoby zakładające działalność gospodarczą (ujęcie czynnościowe) oraz jako zbioru cech osobowościowych charakteryzujących postawę przedsiębiorczą (ujęcie atrybutywne). Pierwszy sposób definiowania został wypracowany przez nauki ekonomiczne, drugi zaś przez nauki psychologiczne i społeczne (Grzegorzewska-Mishka 2010: 17–18).

Pionierami ujmowania przedsiębiorczości jako procesu są, jak wspomniano, ekonomiści. Definiowali oni to zjawisko jako ciągłą, dynamiczną aktywność, objawiającą się w działaniu. Ten procesualny charakter przedsiębiorczości przejawia się w jej następujących etapach: obserwacja otoczenia, pomysł, motywacja, środki realizacji, realizacja, efekt. Przedsiębiorczość jest tutaj procesem kolejnych, następujących po sobie etapów, polegającym na wykorzystaniu w określonych warunkach pomysłu innowacyjnego w celu osiągnięcia zysku. W fazie obserwacji